

ἐνειλήματός του. Τουναντίον, εἰς τὴν γεωμετρίαν, τὴν ἀστρονομίαν, τὴν φυσικὴν, ὅπου ἔχομεν ν' ἀσχοληθῶμεν μὲ πράγματα ἐξώτερα ἡμῶν, ἡ παραγωγή εἶναι πανίσχυρος! Ἡ παρατήρησις καὶ ἡ ἐμπειρία εἶναι, ἀναμφιδόλως, ἀναγκαῖαι ἐνταῦθα, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἀρχὴν, δηλαδὴ ν' ἀνακαλύψωμεν τὴν ἀποψιν ὑφ' ἣν πρέπει νὰ ἐξετάζωμεν τὰ πράγματα· ἀλλὰ, κυριολεκτικῶς, κατὰ λίαν εὐτυχῆ συγκυρίαν κατέστη δυνατόν νὰ εὑρεθῇ ἀμέσως αὕτη· καὶ ἀφ' ἧς κατέχει τι τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἐκτείνει ἀρκούντως μακρὰν ἀκολουθίαν, τὰς ὁποίας πάντοτε θὰ ἐπαληθεύῃ ἡ ἐμπειρία. Ἐἴ αἴτιον νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τούτου, εἰμὴ ὅτι ἡ παραγωγή εἶναι ἐνέργεια κανονιζομένη ἐπὶ τῶν διαδημάτων τῆς ὕλης, ἀντιγεγραμμένη ἐπὶ τῶν κινητῶν συναρθρώσεων τῆς ὕλης, σιωπηρῶς τέλος διδομένη μετὰ τοῦ διαστήματος τοῦ ἀνέχοντος τὴν ὕλην; Ἐφόσον αὕτη κυλινδεῖται ἐν τῷ διαστήματι ἢ ἐν τῷ ἐκτατικευμένῳ χρόνῳ, δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀφήνεται νὰ προχωρῇ. Ἐκεῖνη ἣτις παρεμβάλλει εἰς αὐτὴν προσκόμματα εἶναι ἡ **διάρκεια**.

Ἡ παραγωγή δὲν βαίνει, λοιπόν, ἄνευ ὑστεροβουλίας τινός τῆς ἐκτατικῆς ἐνοράσεως (διαισθήσεως). Ἀλλὰ τὸ ἴδιον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῆς ἐπαγωγῆς. Βεβαίως, δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ σκεφθῶμεν γεωμετρικῶς, οὔτε νὰ σκεφθῶμεν καθόμου διὰ νὰ ἀναμένωμεν ἐκ τῶν αὐτῶν προϋποθέσεων τὴν ἐπαλάληψιν τοῦ αὐτοῦ γεγονότος. Ἡ συνείδησις τοῦ ζώου ἤδη ἐπιτελεῖ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν καί, ἀνεξαρτήτως πάσης συνειδησεως, αὐτὸ τοῦτο τὸ ζῶν σῶμα εἶναι ἤδη συγκεκριημένον νὰ ἐξάγῃ ἐκ τῶν διαδοχικῶν καταστάσεων, ἐν αἷς εὑρίσκειται, τὰς ὁμοιότητος αἰτίνας τὸ ἐνδιαφέρουν καὶ ν' ἀπαντᾷ οὕτως εἰς τὰς διεγέρσεις δι' ἀρμοδίων ἀντιδράσεων. Ἀλλ' ὑπάρχει ἀπόστασις μετὰ μίαν μηχανικῆς προσδοκίας καὶ μηχανικῆς ἀντιδράσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐπαγωγῆς, ἣτις εἶναι ἐγχείρημα διανοητικόν. Αὕτη βασίζεται ἐπὶ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ὑπάρχουσιν αἰτία καὶ ἀποτελέσματα καὶ ὅτι τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ἀκολουθοῦσι τὰ αὐτὰ αἰτία. Ἦδη, ἐὰν ἐμβαθύνῃ τις εἰς τὴν διπλὴν ταύτην πεποίθησιν, ἰδοὺ τί εὑρίσκει: Ἐπάγει αὕτη, ἐν πρώτοις, ὅτι ἡ πραγματικότης εἶναι ἀποσυνθέσιμος εἰς ομάδας, αἰτίνας πραγμα-

τικῶς δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μεμονωμένοι καὶ ἀνεξάρτητοι. Ἐὰν βράζω ὕδωρ ἐντὸς χύτρας ἐπὶ πυρᾶς, τὸ ἐγχείρημα αὐτὸ καὶ τὰ ἀπαραίτητα πρὸς τοῦτο ἀντικείμενα εἶναι πραγματικῶς ἀλληλέγγυα πρὸς πλῆθος ἄλλων ἀντικειμένων καὶ ἄλλων ἐγχειρημάτων· βραμῆδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, θὰ εὕρωμεν ὅτι ὁλόκληρον τὸ ἡλιακὸν μας σύστημα ἐνδιαφέρεται δι' ὅ,τι γίνεται εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ διαστήματος. Ἀλλά, ἐν μέτρῳ τινί, καὶ διὰ τὸν εἰδικὸν σκοπὸν ὃν ἐπιδιώκω, δύναμαι νὰ ὑποθέσω ὅτι τὰ πράγματα συμβαίνουσιν ὡς ἐὰν ἡ ἑμὰς ὕδωρ — χύτρα — ἀνημμένη πυρᾷ — ἦτο εἰς ἀνεξάρτητος μικρόκοσμος. Ἴδου τι διαπιστῶ κατὰ πρῶτον. Ἦδη, ὅταν λέγω ὅτι ὁ μικρόκοσμος οὗτος θὰ φέρεται πάντοτε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὅτι ἡ θερμότης θὰ προκαλῆ ἀναγκαίως, εἰς τὸ τέλος χρόνου τινός, τὸν βρασμὸν τοῦ ὕδατος, παραδέχομαι ὅτι, ἐὰν λάβω ὡς δεδομένον ἀριθμὸν τινα στοιχείων τοῦ συστήματος, τοῦτο ἀρκεῖ διὰ νὰ εἶναι πλήρες τὸ σύστημα· συμπληροῦται αὐτομάτως, δὲν εἶμαι ἐλεύθερος νὰ τὸ συμπληρώσω διὰ τῆς σκέψεως, κατ' ἀρέσκειάν μου. Τῆς πυρᾶς ἀναφθείσης, τῆς χύτρας μὲ τὸ ὕδωρ τοποθετηθείσης ἐπ' αὐτῆς, μεσολαβοῦντος ἐπίσης καὶ χρονικοῦ τινος διαστήματος, ὁ βρασμός, ὅστις, ὡς μοῦ ἀπέδειξε χθὲς ἡ πείρα, ἔλειπε διὰ νὰ εἶναι πλήρες τὸ σύστημα, θὰ τὸ συμπληρώσῃ αὐρίον, ὅποτεδῆποτε, πάντοτε. Ἴτι ὑπάρχει εἰς τὸ βῆθος τῆς πεποιθήσεως ταύτης; Πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι αὕτη εἶναι περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἀσφαλῆς, κατὰ τὰς περιστάσεις, καὶ ὅτι προσλαμβάνει τὸν χαρακτήρα ἀπολύτου βεβαιότητος, ὅταν ὁ παρατηρούμενος μικρόκοσμος δὲν περιλαμβάνῃ εἰμὴ μεγέθη. Ἐὰν θέσω δύο ἀριθμούς, πράγματι δὲν εἶμαι ἐλεύθερος νὰ ἐκλέξω τὴν διαφορὰν των. Ἐὰν λάβω ὡς δεδομένας δύο πλευρὰς ἐνὸς τριγώνου καὶ τὴν περιεχομένην γωνίαν, ἢ τρίτην πλευρὰν προβάλλει ἐξ ἑαυτῆς, τὸ τρίγωνον συμπληροῦται αὐτομάτως. Δύναμαι, ὅπουδῆποτε, ὅποτεδῆποτε, νὰ χαράξω τὰς ἰδίας δύο γραμμὰς περιλαμβανούσας τὴν αὐτὴν γωνίαν· εἶναι προφανές ὅτι τὰ οὕτω σχηματισθέντα τρίγωνα θὰ ἐφαρμόζωσιν εἰς τὸ πρῶτον, ὅτι συνεπῶς ἢ αὐτὴ τρίτη πλευρὰ θὰ ἔλθῃ νὰ συμπληρώσῃ τὸ σύστημα. Ἐὰν λοιπὸν ἡ βεβαιότης μου εἶναι ἐντελής ἐν τῇ περιπτώσει καθ' ἣν διαλογίζομαι ἐπὶ καθαρῶν ἐκτατικῶν προσδιορισμῶν, δὲν ὀφείλω νὰ ὑποθέσω

ὅτι εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις, εἶναι τόσον περισσότερο ἐντε-
 λῆς ἢ βεβαιότης μου, ὅσον περισσότερο προσεγγίζει τὴν ἀκρο-
 τάτην ταύτην περίπτωσιν; Ἐπίσης δὲν θὰ ἦτο ἡ ἀκροτάτη αὕτη
 περίπτωσις ἐκείνη ἣτις θὰ διεφαίνετο διὰ μέσου ὅλων τῶν
 ἄλλων (1) καὶ ἣτις θὰ τὰς ἐχρωμάτιζε, ἀναλόγως τῆς μεγαλυ-
 τέρας ἢ μικροτέρας διαφανείας αὐτῶν, διὰ τινος ἀποχρώσεως ἐξαγ-
 γελούσης, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον γεωμετρικῆν, ἀναγκαιότητα.
 Πράγματι, ἔταν λέγω ὅτι τὸ ὕδωρ μου, τοποθετούμενον ἐπὶ τῆς
 πυρᾶς μου, θὰ βράσῃ σήμερον, ὅπως ἔβρασε καὶ χθές, καὶ ὅτι
 τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀπόλυτος ἀναγκαιότης, αἰσθάνομαι συγκεχυ-
 μένως ὅτι ἡ φαντασία μου μεταφέρει τὴν πυρᾶν τῆς σήμερον
 ἐπὶ τῆς πυρᾶς τῆς αὔριον, τὴν χύτραν ἐπὶ τῆς χύτρας, τὸ ὕδωρ
 ἐπὶ τοῦ ὕδατος, τὸ διαρρέον χρονικὸν διάστημα ἐπὶ τοῦ διαρ-
 ρέοντος χρονικοῦ διαστήματος καὶ ὅτι τὰ λοιπὰ φαίνονται ἐκ
 τούτου μέλλοντα νὰ συμπίπτωσιν ἐπίσης, διὰ τὸν ἴδιον λόγον
 δι' ὃν αἰ τρίται πλευραὶ δύο ἐφαρμοζομένων τριγώνων συμπί-
 πτουσιν, ἐὰν ἤδη συνέπιπτον αἱ δύο ἄλλαι αὐτῶν πλευραὶ. Ἄλλ'
 ἡ φαντασία μου δὲν προχωρεῖ οὕτω παρὰ διότι κλελεῖ τοὺς
 ὀφθαλμοὺς ἐπὶ δύο οὐσιωδῶν σημείων. Διὰ νὰ καταστῇ δυνατὸν
 νὰ ἐφαρμόξῃ τὸ σημερινὸν σύστημα εἰς τὸ χθесινόν, θὰ ἐχρειά-
 ζετο τὸ δεύτερον νὰ ἔχη περιμείνη τὸ πρῶτον, νὰ ἔχη σταμα-
 τήσῃ ὁ χρόνος καὶ τὸ ὅλον τῆς χθές νὰ ἔχη ἀποδοῖ σύγχρονον
 μὲ τὸ ὅλον τῆς σήμερον· τοῦτο συμβαίνει εἰς τὴν γεωμετρίαν,
 ἀλλ' εἰς τὴν γεωμετρίαν μόνον. Ἡ ἐπαγωγή λοιπὸν ἐξυπακούει
 ἐν πρώτοις ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ φυσικοῦ, ὡς καὶ ἐν τῷ κόσμῳ
 τοῦ γεωμέτρου, ὁ χρόνος δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν. Ἄλλ' ἐξυπα-
 κούει ἐπίσης ὅτι αἱ ποιότητες ἐφαρμόζουσιν αἱ μὲν ἐπὶ τῶν δέ,
 ὅπως τὰ μεγέθη. Ἐὰν μεταφέρω ἰδεατῶς τὴν ἀνημμένην πυρᾶν
 τῆς σήμερον εἰς τὴν ἀνημμένην πυρᾶν τῆς χθές, διαπιστῶ, ἀναμ-
 φιδόλως, ὅτι ἡ μορφή παρέμεινεν ἡ αὐτή· ἀρκεῖ, πρὸς τοῦτο,
 νὰ συμπίπτωσιν αἱ ἐπιφάνειαι καὶ αἱ γωνίαι τοῦ πυραύνου· ἀλλὰ
 τί εἶναι ἡ σύμπτωσης τῶν δύο ποιότητων καὶ πῶς νὰ τὰς ἐφαρ-
 μόσω, διὰ νὰ βεβαιωθῶ ὅτι εἶναι ὁμοιαί; Ἐν τούτοις, ἐκτείνω
 εἰς τὴν δευτέραν τάξιν πραγματικότητος πᾶν ὅ,τι ἐφαρμόζεται.

(1) Ἐχομεν ἀναπτύξῃ τὸ σημεῖον τοῦτο εἰς προγενέστερον ἔργον. Ἴδε
 τὸ «Essai sur les données immédiates de la conscience», Παρίσι,
 1889. σελ. 155—160.

εἰς τὴν πρώτην. Ὁ φυσικὸς θὰ νομιμοποιήσῃ ἀργότερον τὸ ἐγχειρήμα τοῦτο, ἀνάγων, ἐφόσον εἶναι δυνατόν, τὰς διαφορὰς τοῦ εἰς διαφορὰς μεγέθους· ἀλλὰ, πρὸ πάσης ἐπιστήμης, κλίνωνὰ ἐξομοιώσω τὰς ποιότητας πρὸς τὰς ποσότητας, ὡς ἐὰν ἀντελαμβάνομαι, διὰ τῆς διαφανείας, ὅπισθεν τῶν πρώτων, γεωμετρικὸν τινα μηχανισμόν. Ὅσον περισσότερο ἡ διαφάνεια αὕτη εἶναι πλήρης, ἐπὶ τοσοῦτον, ὑπὸ τὰς ἰδίας προϋποθέσεις, ἡ ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ γεγονότος μοῦ φαίνεται ἀναγκαία. Αἱ ἐπαγωγαὶ ἡμῶν εἶναι ἀσφαλεῖς, εἰς τοὺς ὀρθοκλίμους μας, ἐν τῷ ἀκριβεῖ μέτρῳ, καθ' ὃ συγχέομεν τὰς ποιοτικὰς διαφορὰς μετὴν ὁμοιογένειαν τοῦ διαστήματος, τὸ ὁποῖον τὰς ὑποτείνει, εἰς τρόπον ὥστε ἡ γεωμετρία εἶναι τὸ ἰδεατὸν ὄριον τῶν ἐπαγωγῶν ἡμῶν, ὅπως ἐπίσης καὶ τῶν παραγωγῶν ἡμῶν. Ἡ κίνησις, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἐκτατικότης, ἀποθέτει κατὰ μήκος τῆς τροχιάς τῆς τὴν ἰκανότητα τοῦ ἐπάγειν, ὡς καὶ τὴν ἰκανότητα τοῦ παράγειν, τὴν διανοητικότητα ὁλόκληρον.

Τὰς δημιουργεῖ ἐν τῷ πνεύματι. Ἀλλὰ δημιουργεῖ ἐπίσης, ἐν τοῖς πράγμασι, τὴν «τάξιν», τὴν ὁποίαν ἡ ἐπαγωγή ἡμῶν, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς παραγωγῆς, ἀνευρίσκει. Ἡ τάξις αὕτη, ἐφ' ἧς ἡ δράσις ἡμῶν ἐρείδεται καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ διάνοια ἡμῶν ἀναγνωρίζει ἐαυτήν, μάς φαίνεται θαυμαστή. Οὐ μόνον τὰ αὐτὰ μεγάλα αἷτια παράγουσι πάντοτε τὰ αὐτὰ συνολικὰ ἀποτελέσματα, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὰ ὁρατὰ αἷτια καὶ ἀποτελέσματα ἡ ἐπιστήμη ἡμῶν ἀνακαλύπτει ἀπειρίαν ἀπειροελαχίστων μεταβολῶν, αἷτινες εἰσχωροῦσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀκριβέστερον εἰς ἀλλήλας, ἐν τῷ μέτρῳ ἡ ἀνάλυσις ὠθεῖται μακρότερον, οὕτως ὥστε εἰς τὸ τέλος τῆς ἀναλύσεως ταύτης ἡ ὕλη μάς φαίνεται οὔσα αὕτη αὕτη ἡ γεωμετρία. Ἀλλὰ τὰ πράγματα μεταβάλλουσιν ὄψιν, ὅταν θεωρηθῇ τὸ ὅλον τῆς πραγματικότητος ὡς ἀδιαίρετος πορεία πρὸς τὰ πρόσω, πρὸς δημιουργίας διαδεχομένης ἀλλήλας. Μαντεύεται τότε ὅτι ἡ πολυπλοκὴ τῶν ὀλικῶν στοιχείων καὶ ἡ μαθηματικὴ τάξις, ἣτις τὰ συνδέει μεταξύ των, πρέπει νὰ προβάλλωσιν αὐτομάτως, ἐφ' ἧς παραχθῇ, ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ ὅλου, μία ἐπὶ μέρος διακοπή, ἢ μία μερικὴ ἀναστροφή. Ἐπειδὴ, ἐξ ἄλλου, ἡ διάνοια σχηματίζεται ἐν τῷ πνεύματι διὰ προβάσεως τοῦ αὐτοῦ εἶδους, συμμορφοῦται αὕτη πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὴν πολυπλοκὴν αὐτὴν καὶ τὰς θαυμάζει, διότι ἀναγνωρί-

ζει ἑαυτὴν ἐν αὐταῖς. Ἄλλ' ὅ,τι εἶναι ἀξιοθαύμαστον καθ' ἑαυτό, ὅ,τι θὰ ἤξιζε νὰ προκαλέσῃ τὴν κατάπληξιν, εἶναι ἡ ἀδιαλείπτως ἀνανεουμένη δημιουργία, τὴν ὅποίαν τὸ ὄλον τοῦ πραγματικοῦ, ἀδιαίρετον, ἐπιτελεῖ προχωροῦν, διότι οὐδεμία πολυπλοκὴ τῆς μαθηματικῆς τάξεως, ὅσον σοφὴ καὶ ἄν ὑποτεθῆ, θὰ εἰσαγάγῃ ἐν μόνον νεωτερισμοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, ἐνῶ ἡ δημιουργικὴ αὐτῆ δύναμις, ἀπαξ τεθεῖσα, (καὶ ὑφίσταται, ἀφοῦ λαμβάνομεν αὐτῆς συνείδησιν ἐν ἡμῖν, τουλάχιστον ὅταν δρῶμεν ἐλευθέρως), δὲν ἔχει παρὰ ν' ἀφαιρεθῆ ἐξ ἑαυτῆς, διὰ νὰ χαλαρωθῆ, δὲν ἔχει παρὰ νὰ χαλαρωθῆ διὰ νὰ ἐκταθῆ, καὶ νὰ ἐκταθῆ, ἵνα ἡ μαθηματικὴ τάξις, ἡ πρυτανεύουσα ἐν τῇ διαθέσει τῶν οὕτω διακεκρυμένων στοιχείων, καὶ ὁ ἀτεγκτος προσδιοριστικισμός, ὅστις τὰ συνδέει, ἐμφανίσωσι τὴν διακοπὴν τῆς δημιουργοῦ πράξεως· ἄλλως τε, οὐδὲν ἄλλο παρ' ἀποτελοῦσιν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μὲ αὐτὴν ταύτην τὴν διακοπὴν.

Τὴν ὅλως ἀρνητικὴν ταύτην τάσιν ἐκφράζουσιν οἱ ἰδιαιτέροι νόμοι τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν, ἰδιαιτέρως λαμβανόμενος, ἔχει ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα· εἶναι ἔργον ἐνὸς σοφοῦ, θεωρήσαντος τὰ πράγματα ἀπὸ τινος πλευρᾶς, ἀπομονώσαντος μερικὰς μεταβλητάς, ἐφαρμόσαντος μερικὰς συμβατικὰς μετρικὰς μονάδας. Καὶ ὅμως ὑπάρχει μαθηματικὴ τις κατὰ προσέγγισιν τάξις σταθερὰ εἰς τὴν ὕλην, τάξις ἀντικειμενικὴ, πρὸς τὴν ὅποίαν ἡ ἐπιστήμη ἡμῶν πλησιάζει ἐν τῷ μέτρῳ τῆς προόδου της. Διότι, ἐὰν ἡ ὕλη εἶναι χαλάρωσις τοῦ μὴ ἐκτατικοῦ εἰς ἐκτατικὸν καὶ, ὡς ἐκ τούτου, τῆς ἐλευθερίας εἰς ἀνγκυαλιότητα, δὲν ἔχει σημασίαν ἐὰν δὲν συμπίπτῃ ἐντελῶς μετὰ τοῦ καθαροῦ ὁμογενοῦς διαστήματος· συνεστήθη ὑπὸ τῆς κινήσεως ἣτις ὁδηγεῖ ἐκεῖ, καὶ ἔκτοτε εὐρίσκεται αὕτη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς γεωμετρίας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι νόμοι μαθηματικοῦ τύπου οὐδέποτε θὰ ἐφαρμοσθῶσι πλήρως ἐπ' αὐτῆς. Θὰ ἐχρειάζετο πρὸς τοῦτο νὰ εἶναι αὕτη καθαρὸν διάστημα καὶ νὰ ἐξέλθῃ τῆς διαρκείας.

Οὐδέποτε θὰ ἐπιμείνῃ τις ἀρκετὰ ὑποδεικνύων ὅ,τι τὸ τεχνητὸν ὑπάρχει ἐν τῷ μαθηματικῷ τύπῳ ἐνὸς φυσικοῦ νόμου καὶ, κατὰ συνέπειαν, ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἡμῶν γνώσει τῶν πραγμάτων⁽¹⁾. Αἱ μετρικαὶ μονάδες ἡμῶν εἶναι συμβατικαὶ καὶ, ἐὰν δὲ

(1) Ὑπαινισσόμεθα ἐνταῦθα, πρὸ παντός, τὰς βαθεῖας μελέτας τοῦ

ναταί τις νὰ εἶπη οὕτως, ξένας πρὸς τὰς προθέσεις τῆς φύσεως· πῶς, λοιπόν, νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αὕτη ἀνάγει ὅλας τὰς μετατροπὰς τῆς θερμότητος εἰς τὰς διαστολὰς μιάς καὶ τῆς αὐτῆς μάξης ὑδραργύρου, ἢ εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς πιέσεως ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ ἀέρος ἐπὶ σταθεροῦ τινος ὄγκου; Ἄλλα τοῦτο δὲν εἶναι ἀρκετόν. Γενικῶς, τὸ μετρεῖν εἶναι ἐγχείρημα ὅπως ἀνθρώπινον, ἐξυπακούον ὅτι δύο ἀντικείμενα ἐφαρμόζουσι, πραγματικῶς ἢ ἰδεατικῶς, τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ἀριθμὸν τινα φορῶν. Ἡ φύσις δὲν διενοήθη ποτὲ παρομοίαν ἐφαρμογήν. Δὲν μετρεῖ, οὐδ' ὑπολογίζει. Ἐν τούτοις, ἡ φυσικὴ ὑπολογίζει, μετρεῖ, ἀνάγει εἰς ἀλλήλας τὰς «ποσοτικὰς» μεταβολὰς, διὰ νὰ ἐπιτύχη νόμους, καὶ τὸ κατορθώνει. Ἡ ἐπιτυχία τῆς θὰ ἦτο ἀνεξήγητος, ἐὰν ἡ καταστατικὴ τῆς ὕλικότητος κίνησις δὲν ἦτο ἡ ἴδια κίνησις, ἣτις, προεκτεινομένη ὑφ' ἡμῶν μέχρι τοῦ τέρματός τῆς, δηλαδὴ μέχρι τοῦ ὁμογενοῦς διαστήματος, καταλήγει εἰς τὸ νὰ μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς νὰ μετρῶμεν, νὰ ὑπολογίζωμεν, νὰ παρακολουθῶμεν εἰς τὰς σχετικὰς μεταβολὰς των ὄρους, οἵτινες εἶναι λειτουργίαι οἱ μὲν τῶν δέ. Διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν προέκτασιν ταύτην, ἡ διάνοια ἡμῶν δὲν ἔχει, ἄλλως τε, πλὴν νὰ προεκτείνῃ ἑαυτήν, διότι φυσικῶς αὕτη ἀρμόζεται εἰς τὸ διάστημα καὶ εἰς τὰ μαθηματικά, τῆς διανοητικότητος οὔσης τῆς αὐτῆς μετὰ τὴν ὕλικότητα φύσεως καὶ παραγομένης κατὰ τὸν αὐτὸν μετ' ἐκείνην τρόπον.

Ἐὰν ἡ μαθηματικὴ τάξις εἶναι τι θετικόν, ἐὰν ὑπῆρχον, μόνιμοι εἰς τὴν ὕλην, νόμοι ἀνάλογοι μετὰ τοὺς νόμους τῶν κωδίκων μας, ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπιστήμης ἡμῶν θὰ μετεῖχε τοῦ θαύματος. Ἴδ' εὐτυχία, πράγματι, ἐὰν ἠδυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν τὸν τύπον τῆς φύσεως καὶ ν' ἀπομονώσωμεν, διὰ νὰ τοῖς προσδιορίσωμεν τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις, ὅσας μεταβλητὰς θὰ εἶχεν ἐκείνη ἐκλέξει! Ἄλλ' ἡ ἐπιτυχία μιᾶς ἐπιστήμης μαθηματικοῦ τύπου θὰ ἦτο οὐχ ἥττον ἀκτανόητος, ἐὰν ἡ ὕλη δὲν εἶχε πᾶν ὅ,τι χρειάζεται διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ πλαίσια ἡμῶν. Μία μόνη, λοι-

Ed. Le Roy, δημοσιευθεῖσας εἰς τὴν «Revue de métaphysique et de morale».

Μ π έ ρ ο ν : «Ἡ Δημιουργὸς Ἐξέλιξις»

πόν, ὑπόθεσις παραμένει εὐλογος: ὅτι ἡ μαθηματικὴ τάξις δὲν ἔχει τίποτε τὸ θετικόν, ὅτι εἶναι ἡ μορφή πρὸς ἣν τείνει, ἐξ ἑαυτῆς, κάποια διακοπὴ καὶ ὅτι ἡ ὕλικότης ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς διακοπὴν τινὰ αὐτοῦ τοῦ εἶδους. Θὰ κατανοηθῆ οὕτως ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἡμῶν εἶναι ἐνδεχομένη, σχετικὴ πρὸς τὰς μεταβλητὰς τὰς ὁποίας ἐξέλεξε, σχετικὴ πρὸς τὴν τάξιν καθ' ἣν ἔθεσε διαδοχικῶς τὰ πρόβληματα καὶ ὅμως ἐπέτυχεν. Ἐδυνήθη, ἐν τῷ συνόλῳ τῆς, νὰ εἶναι ὅλως διάφορος καὶ πάλιν νὰ ἐπιτύχη. Ἀκριβῶς διότι οὐδὲν σύστημα ὑπὸ μαθηματικῶν νόμων ὀριζόμενον εἶναι ἡ βᾶσις τῆς φύσεως καὶ διότι ἡ μαθηματικὴ, ἐν γένει, παριστᾷ ἀπλῶς τὴν διεύθυνσιν, εἰς ἣν μεταπίπτει ἡ ὕλη. Ἐπιθετήσατε εἰς οἵανδήποτε στάσιν, μίαν τῶν ἐκ φελλοῦ ἐκείνων πλαγγόνων, τῶν ὁποίων οἱ πόδες εἶναι μολύβδινοι, κατακλίνατέ τὴν ἐπὶ τῶν νώτων, ἀναστρέψατέ τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ρίψατέ τὴν εἰς τὸν ἀέρα: θὰ ἐπανευρεθῆ πάντοτε ὀρθία αὐτομάτως. Τὸ ἴδιον μὲ τὴν ὕλην: δυνάμεθα νὰ τὴν λάβωμεν ἐξ οἵουδήποτε ἄκρου καὶ νὰ τὴν κατεργασθῶμεν ὅπωςδήποτε: θὰ ἐπαναπέσῃ πάντοτε εἰς κάποιο ἐκ τῶν μαθηματικῶν πλασιῶν μᾶς, διότι εἶναι σαβουρωμένη μὲ γεωμετρίαν.

Ἄλλ' ὁ φιλόσοφος θ' ἀποφύγη ἴσως νὰ βασίση μίαν θεωρίαν τῆς γνώσεως ἐπὶ παρομοίων σκέψεων. Θὰ τὰς ἀποστραφῆ, διότι ἡ μαθηματικὴ τάξις, οὔσα τάξις, θὰ τῆ φανῆ περιέχουσα κάτι τι τὸ θετικόν. Εἰς μάτην λέγομεν ὅτι ἡ τάξις αὕτη παράγεται αὐτομάτως διὰ διακοπῆς τῆς ἀναστρόφου τάξεως, ὅτι εἶναι αὕτη αὕτη ἡ διακοπὴ. Ἡ ἰδέα ὑφίσταται οὐχ ἥττον ὅτι **θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ὑπάρχῃ διόλου τάξις** καὶ ὅτι ἡ μαθηματικὴ τάξις τῶν πραγμάτων, οὔσα κατάκτησις τις ἐπὶ τῆς ἀταξίας, κατέχει θετικὴν τινὰ πραγματικότητα. Ἐμβαθύνων τις ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, θὰ ἔβλεπεν ὅποιον κεφαλιώδη ρόλον παίζει ἡ ἰδέα τῆς ἀταξίας εἰς τὰ σχετικὰ μὲ τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως πρόβληματα. Δὲν φαίνεται σαφῶς αὕτη ἐν αὐτοῖς καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἀσχολοῦνται περὶ ταύτης. Ἐν τούτοις, ἀπὸ τῆς κριτικῆς τῆς ἰδέας ταύτης θὰ ὤφειλε ν' ἀρχίζῃ μία θεωρία τῆς γνώσεως, διότι, ἐὰν τὸ μέγα πρόβλημα εἶναι νὰ γνωρίσωμεν διατὶ καὶ πῶς ἡ πραγματικότης ὑπέκει εἰς τάξιν τινὰ, ἡ ἀπουσία παντὸς εἶδους τάξεως φαίνεται δυνατὴ ἢ καταληπτὴ. Αὐτὴν τὴν ἀπουσίαν τάξεως ὁ ρεαλιστὴς καὶ ὁ ἰδεαλιστὴς νομίζουσιν ὅτι νοοῦσιν, καὶ ὁ εἷς καὶ ὁ ἄλλος.

ὁ μὲν ρεαλιστής, ὅταν ὁμιλῇ περὶ τοῦ διακανονισμοῦ, τὸν ἔποιοι οἱ «ἀντικειμενικοὶ» νόμοι ἐπιβάλλουσι πραγματικῶς ἐπὶ δυνατῆς τινος ἀταξίας τῆς φύσεως, ὁ δὲ ἰδεαλιστής, ὅταν ὑποθέτῃ «αἰσθητὴν ποικιλίαν», ἥτις διευθετεῖται.—οὔσα συνεπῶς ἄνευ τάξεως — ὑπὸ τὴν ὀργανώτριαν ἐπήρειαν τῆς νοήσεως ἡμῶν. Ἡ ἰδέα, λοιπόν, τῆς ἀταξίας, λαμβανομένης ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπουσίας τάξεως, εἶναι ἐκείνη ἥτις ὄφειλε νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἀνάλυσιν κατὰ πρῶτον. Ἡ φιλοσοφία τὴν δανείζεται ἀπὸ τὴν συνήθη ζωὴν. Καὶ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, κοινῶς, ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ ἀταξίας, νοοῦμεν κάποιον πρᾶγμα. Ἀλλὰ τί ἐννοοῦμεν;

Θὰ καταδειχθῇ, ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ, πόσον εἶναι δυσχερὲς νὰ προσδιορισθῇ τὸ περιεχόμενον μιᾶς ἀρνητικῆς ἰδέας, καὶ εἰς ποίας πλάνας ἐκτίθεται τις, εἰς ποίας ἀδιεξόδους δυσχερείας περιπίπτει ἡ φιλοσοφία, διότι οὐδεὶς ἀνέλαβε τὴν ἐργασίαν αὐτήν. Δυσχερεῖαι καὶ πλάνας ὀφείλονται συνήθως εἰς τὸ ὅτι γίνεται ἀποδεκτός, ὡς ὀριστικός, τρόπος τις ἐκφράσεως οὐσιαστικῶς προσωρινός. Ὀφείλονται εἰς τὸ ὅτι μεταφέρεται εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ διαλογισμοῦ μία μέθοδος καμωμένη διὰ τὴν πρακτικὴν. Ἐὰν ἐκλέξω, τυχαίως, ἓνα τόμον εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου, δύναμαι, ἀφοῦ ρίψω ἐπ' αὐτοῦ ἓν βλέμμα, νὰ τὸν ἐπαναθέσω ὅπου εὕρισκετο, λέγων: «δὲν εἶναι ποιήματα». Αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον, πράγματι, ἀντελήφθην φυλλομετρήσας τὸ βιβλίον; Προφανῶς, ὄχι. Δὲν εἶδον, δὲν θὰ ἴδω ποτέ, ἀπουσίαν τινὰ ποιημάτων. Εἶδον πεζογραφήματα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ποίησις εἶναι ὅ,τι ἐπιθυμῶ, ἐκφράζω ὅ,τι εὕρισκω δι' ἀναφορᾶς πρὸς ὅ,τι ἐπιθυμῶ καὶ, ἀντὶ νὰ εἶπω: «ἰδοὺ πεζογραφήματα», λέγω: «δὲν εἶναι ποιήματα». Ἀντιστρόφως, ἐὰν μοῦ ἔλθῃ ἢ ὄρεξις ν' ἀναγνώσω πεζογράφημα καὶ τύχῃ νὰ λάβω ἓνα τόμον ποιημάτων, θὰ φωνάξω: «δὲν εἶναι πεζογράφημα», μεταφράζων οὕτω τὰ δεδομένα τῆς ἀντιλήψεώς μου, ἥτις μοῦ δεικνύει ποιήματα, εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς προσδοκίας μου καὶ τῆς προσοχῆς μου, αἵτινες εἶναι προσηλωμένοι ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ πεζογραφήματος καὶ δὲν θέλουν ν' ἀκούσωσι νὰ γίνεται λόγος εἰμὴ περὶ αὐτοῦ. Ἦδη, ἐὰν ὁ κ. Jourdain μὲ ἤκουε, θὰ συνεπέραινε, ἀναμφιδόλως, ἐκ τῆς διπλῆς μου ἀναφωνήσεως, ὅτι πεζὸς λόγος καὶ ποίημα εἶναι δύο μορφαὶ τῆς γλώσσης, προωρισμένοι διὰ τὰ βιβλία, καὶ ὅτι αἱ δύο αὗται μορφαὶ εἶναι προσεπιτεθειμένοι ἐπὶ μιᾶς ἀξέστου διακρίσεως,

ἦτις οὔτε πεζὸς λόγος ἦτο, οὔτε ποίημα. Ὅμιλῶν περὶ τοῦ πράγματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον οὔτε πεζὸς λόγος εἶναι οὔτε ποίησις, θὰ ἐπίστευεν ὅτι νοεῖ κάτι δὲν θὰ ἦτο, ἐν τούτοις, τοῦτο παρὰ μία ψευδοπαράστασις. Προχωρήσωμεν μακρότερον: ἡ ψευδοπαράστασις δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἐν ψευδοπρόβλημα, ἐὰν ὁ κ. Jourdain ἤρωτα τὸν καθηγητὴν του τῆς φιλοσοφίας πῶς ἡ μορφή πεζὸς λόγος καὶ ἡ μορφή ποίησις ἐπιπροσετέθησαν εἰς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν κατεῖχεν οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἄλλο, καί, ἐὰν ἤθελε νὰ τῇ καταρτίσῃ τὴν θεωρίαν, τρόπον τινά, τῆς ἐπιβολῆς τῶν δύο τούτων μορφῶν εἰς τὴν ἀπλήν ταύτην ὕλην. Ἡ ἐρώτησις του θὰ ἦτο παράλογος καὶ ὁ παραλογισμὸς θὰ προήρχετο ἐκ τοῦ ὅτι θὰ ἐλαμβάνετο ὡς ὑπόστασις, κοινὴ βᾶσις τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως, ἢ ταυτοχρόνως ἀμφοτέρων ἄρνησις, λησμονουμένου ὅτι ἡ ἄρνησις τοῦ ἐνὸς ἔγκειται εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἑτέρου.

ὑποθέσωμεν, λοιπόν, ὅτι ὑπάρχουσι δύο εἶδη τάξεως καὶ ὅτι αἱ δύο αὗται τάξεις εἶναι δύο ἀντίπαλοι ἐν τῇ κόλπῃ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γένους. ὑποθέσωμεν ἐπίσης ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἀταξίας προβάλλει ἐν τῇ πνεύματι ἡμῶν, πάντοτε ὁσάκις, ζητοῦντες τὸ ἐν ἐκ τῶν δύο εἰδῶν τῆς τάξεως, συναντῶμεν τὸ ἕτερον. Ἡ ἰδέα τῆς ἀταξίας τότε θὰ εἶχε σαφῆ σημασίαν ἐν τῇ κοινῇ πρακτικῇ τῆς ζωῆς· θ' ἀντικειμενίκευε, διὰ τὴν βολικότητα τῆς γλώσσης, τὴν διάφουσιν τῶν ἐλπίδων ἐνὸς πνεύματος, τὸ ὁποῖον εὗρσκει πρὸ αὐτοῦ εἶδος τάξεως διάφορον ἐκεῖνου, τοῦ ὁποίου ἔχει ἀνάγκην, τάξιν τὴν ὁποίαν δὲν εἰξεύρει τί νὰ τὴν κάμῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ ἦτις, ὑπὸ τὴν ἐννοιαν ταύτην, δὲν ὑφίσταται δι' αὐτό. Ἄλλ' αὕτη δὲν θὰ ἐπεδέχετο καμμίαν θεωρητικὴν χρῆσιν. Ἐὰν ἀξιῶσωμεν, παρὰ πάντα ταῦτα, νὰ τὴν εἰσαγάγωμεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἀσφαλῶς θὰ χάσωμεν ἀπὸ τῆς ὄψεως ἡμῶν τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς. Ἐσήμαινε τὴν ἀπουσίαν κάποιας τάξεως, ἀλλὰ μόνον ἐπ' ὀφέλει μιᾶς ἄλλης (περὶ τῆς ὁποίας δὲν εἶχε τις ν' ἀσχοληθῆ), ἐπειδὴ δὲ ἐφαρμόζεται εἰς ἀμφοτέρας ἐκ περιτροπῆς καὶ μάλιστα πηγαινοέρχεται ἀδιαλείπτως ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην, θὰ τὴν χάσωμεν καὶ ὁδόν, ἢ μάλλον εἰς τὸν ἀέρα, ὅπως τὸ τόπι μεταξὺ τῶν δύο ρακέττων, καὶ θὰ τὴν πραγματευθῶμεν ὡσανύτη παρίστα, ὅχι πλέον τὴν ἀπουσίαν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἑτέρας τάξεως ἀδιαφόρως, ἀλλὰ τὴν

ἀπουσίαν καὶ τῶν δύο ἑμοῦ — πράγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι οὔτε ἀντιληπτὸν οὔτε συλληπτόν, ἀλλ' ἀπλή ρηματικὴ ἀφηρημένη ἰδέα. Οὕτω γεννᾶται τὸ πρόβλημα τοῦ γνωρῖσαι πῶς ἡ τάξις ἐπιβάλλεται εἰς τὴν ἀταξίαν, ἢ μορφή εἰς τὴν ὕλην. Ἀναλύων τις τὴν ἰδέαν τῆς ἀταξίας, οὕτως ἐξωνυχισμένην, θὰ ἔβλεπεν ὅτι δὲν παριστᾷ τίποτε καὶ ἐν ταυτῷ θὰ ἐξέλειπον τὰ προβλήματα, τὰ ὅποια ἠγέρθησαν περὶ αὐτῆς.

Εἶναι ἀληθές ὅτι θὰ ἔπρεπε ν' ἀρχίζωμεν ἀπὸ τῆς διακρίσεως, ἀπὸ τῆς ἀντιθέσεως μάλιστα, δύο εἰδῶν τάξεως, τὰ ὅποια συνήθως συγχέονται εἰς ἓν. Ἐπειδὴ ἡ σύγχυσις αὕτη ἐδημιούργησε τὰς κυριώτερας δυσχερείας τοῦ προβλήματος τῆς γνώσεως, δὲν θὰ εἶναι ἀνωφελές νὰ ἐνδιατρίψωμεν, ἄπαξ ἔτι, ἐπὶ τῶν χαρακτηριστικῶν δι' ὧν τὰ δύο εἶδη τάξεως διακρίνονται.

Γενικῶς, ἡ πραγματικότης εἶναι διατεταγμένη ἐν ᾧ μέτρῳ ἱκανοποιεῖ τὴν νόησιν ἡμῶν. Ἡ τάξις εἶναι ὅθεν συμφωνία τις μεταξὺ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου. Εἶναι τὸ πνεῦμα ἐπανευρίσκον ἑαυτὸ ἐν τοῖς πράγμασιν. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, ἐλέγομεν, δύναται νὰ βαδίζῃ κατὰ δύο ἀντιθέτους διευθύνσεις. Πότε ἀκολουθεῖ τὴν φυσικὴν του κατεύθυνσιν: εἶναι τότε ἡ πρόοδος ὑπὸ μορφήν τάξεως, ἡ συνεχῆς δημιουργία ἢ ἐλευθέρᾳ ἐνεργητικότης. Πότε ἀναστρέφει διεύθυνσιν καὶ ἡ ἀναστροφή αὕτη, ὠθημένη μέχρι τῶν ἄκρων, θὰ ἦγεν εἰς τὴν ἔκτασιν, εἰς τὸν ἀναγκαῖον ἀμοιβαῖον προσδιορισμὸν τῶν ἐξωτερικευμένων, τῶν μὲν ἐν σχέσει πρὸς τὰ δέ, στοιχείων, εἰς τὸν γεωμετρικόν, τέλος, μηχανισμόν. Εἴτε, λοιπόν, ἡ ἐμπειρία μᾶς φάνεται συμμορφουμένη πρὸς τὴν πρώτην κατεύθυνσιν, εἴτε προσανατολίζεται αὕτη πρὸς τὴν δευτέραν, εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, λέγομεν ὅτι ὑπάρχει τάξις, διότι εἰς ἀμφοτέρας τὰς προβάσεις τὸ πνεῦμα ἀνευρίσκει ἑαυτό. Ἡ σύγχυσις ὅθεν μεταξὺ τῶν δύο εἶναι φυσικὴ. Θὰ ἔπρεπε, διὰ νὰ τὴν ἀποφύγωμεν, εἰς τὰ δύο εἶδη τῆς τάξεως νὰ δόσωμεν ὀνόματα διάφορα, καὶ τοῦτο δὲν εἶναι εὐκόλον, λόγῳ τῆς ποικιλίας καὶ τῆς μεταβλητότητος τῶν μορφῶν, τὰς ὅποιας λαμβάνουσιν. Ἡ τάξις τοῦ δευτέρου εἴδους θὰ ἠδύνατο νὰ ὀρισθῇ ὑπὸ τῆς γεωμετρίας, ἥτις εἶναι τὸ ἔσχατον ὄριον αὐτῆς· γενικώτερον, περὶ τῆς τοιαύτης τάξεως πρόκειται πάντοτε δσάκις εὐρίσκεται σχέ-

σις ἀναγκαίου προσδιορισμοῦ μεταξὺ αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων. Ἐπάγει ιδέας ἀδραχνείας, παθητικότητος, αὐτοματισμοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τάξιν τοῦ πρώτου εἶδους, αὕτη ἀνωρεῖται ἀναμφιδόλως πέραν τῆς τελεότητος· δὲν θὰ ἦτο, ἐν τούτοις, δυνατόν νὰ ὀρισθῇ δι' αὐτῆς, διότι πότε εἶναι ὑπεράνω αὐτῆς, πότε ὑποκάτω. Εἰς τὰς ὑψίστας τῆς μορφᾶς εἶναι πλέον ἢ τελεότης, διότι περὶ μίας ἐλευθέρας πράξεως, ἢ ἐνός ἔργου τέχνης, θὰ εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι ἐμφανίζουσι τελείαν τάξιν καὶ ὁμοίως δὲν εἶναι ἐκφράσιμα ὡς ιδέαι, εἰμὴ ἐξ ὑστέρου καὶ κατὰ προσέγγισιν. Ἡ ζωὴ ἐν τῇ συνόλῳ τῆς, θεωρουμένη ὡς δημιουργὸς ἐξέλιξις, εἶναι κάτι ἀνάλογον· ὑπερβάλλει τὴν τελεότητα, ἐὰν διὰ τῆς τελεότητος ἐννοεῖται ἢ πραγμάτων μίαν ιδέαν συλληπτῆς ἢ καταληπτῆς ἐκ τῶν προτέρων. Τὸ πλαίσιον τῆς τελεότητος εἶναι, λοιπόν, πολὺ στενὸν διὰ τὴν ζωὴν ἐν τῇ ὁλοκληρωτικότητι αὐτῆς. Τουναντίον, εἶναι συνηθέστατα πολὺ πλατὺ διὰ τὴν ἢ ἐκείνην τὴν ἐκφάνσιν τῆς ζωῆς, ἐπὶ μέρους λαμβανομένην. Ὅπως καὶ καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, πάντοτε περὶ ζωτικοῦ πρόκειται καὶ ἡ παρούσα μελέτη προτίθεται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ ζωτικὸν εἶναι ἐν τῇ διευθύνσει τοῦ ἐθελουσίου. Δύναται ἔθελον νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ πρῶτον τοῦτο εἶδος τάξεως εἶναι ἢ τοῦ ζωτικοῦ καὶ τοῦ ἐθελουσίου, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ δεύτερον εἶδος τάξεως, τὸ ὁποῖον εἶναι ἢ τὰς τοῦ ἀδρανοῦς καὶ τοῦ αὐτοματικοῦ. Ἡ κοινὴ ἀντίληψις, ἄλλως τε, κάμνει ἐνστικτωδῶς τὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο εἰδῶν τάξεως, τουλάχιστον εἰς τὰς ἀκροτάτας των περιπτώσεις· ἐνστικτωδῶς ἐπίσης καὶ τὰ συμπλησιάζει. Περὶ τῶν ἀστρονομικῶν φαινομένων θὰ λεχθῇ ὅτι ἐμφανίζουσι θαυμασίαν τινὰ τάξιν, νοουμένου διὰ τούτου ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ προβλεφθῶσι ταῦτα μαθηματικῶς. Καὶ θὰ εὑρεθῇ τάξις οὐχ ἦττον θαυμασία εἰς μίαν συμφωνίαν τοῦ Beethoven, ἣτις εἶναι ἢ μεγαλοφυΐα, ἢ πρωτοτυπία καὶ, κατὰ συνέπειαν, αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀπρόδλεπτον.

Ἀλλὰ κατ' ἐξαιρέσιν μόνον, ἢ τὰς τοῦ πρώτου εἶδους (τοῦ ζωτικοῦ καὶ ἐθελουσίου) περιβάλλεται τόσον εὐδιάκριτον μορφήν. Γενικῶς, παρουσιάζεται μὲ χαρακτήρας, τοὺς ὁποίους ἔχει τις πάντα λόγον νὰ συγχύσῃ μὲ τοὺς χαρακτήρας τοῦ ἀντιθέτου